

1

Cum vă aduceți aminte astăzi, când vă apropiați de cincizeci de ani de viață, de copilăria dv., când ați privit pentru prima oară cunoscuta familie Havel, așa-numită „burgheză”? Dacă se pronunța pe atunci numele Havel, aproape orice ceh se gândea la Lucerna și la Barrandov, așadar avea în minte o sală de spectacole și un atelier cinematografic.¹

Este adevărat, provin dintr-o „familie burgheză”, poate chiar dintr-una aparținând „marii burghezii”. Mai întâi, faptele.

Stră-străbunicul meu din partea tatălui era un cunoscut morar praghez. A avut nouă fiice, astfel încât și-a împărțit toată averea ca zestre. Străbunicului meu – unicul său fiu – nu i-a mai rămas nimic. A luat totul în serios, ceea ce însemna că era pe jumătate muncitor, pe jumătate funcționar. Ca atare, dacă nu cumva mă înșel, a căzut de pe culmea nobilimii mijlocii în valea proletară. Cu toate acestea, fiul său – bunicul meu din partea tatălui – a urcat din nou: a studiat arhitectura, a împrumutat niște bani pentru a pava nu știu ce piață, ajungând astfel antreprenor în domeniul construcțiilor. După aceea, a făcut tot felul de construcții

¹ Întrebările îi aparțin lui Karel Hvižďala.

minunate în stilul „secese”² și, în primul rând, palatul Lucerna, prima construcție de beton armat din Praga.

Făcea lucruri pe care azi le fac zeci de oameni: de la proiectele arhitectonice și note de plată până la dirijarea lucrărilor pe șantier, de la management până la nu știu ce. A aparținut deci primei generații de autentici capitaliști, de burghezi, fiind și prima generație de autodidacți care a fondat o firmă familială, pornind de la nimic și ajungând foarte sus. Lui îi suntem recunoscători pentru fundamentul burghez, el fiind cel care a ridicat familia noastră la statutul de „clasă burgheză”.

Tatăl meu a continuat această activitate, a cumpărat un deal pustiu în apropiere de Praga, construind acolo un cartier de vile numit Barrandov. Tot acolo a construit și terase care apoi, împreună cu Lucerna, au aparținut familiei noastre sub numele de „Întreprinderile de restaurare Lucerna și Barrandov”. Unchiul meu, fratele tatălui, s-a dedicat încă din tinerețe filmului, a construit la Barrandov ateliere de film, devenind – în perioada interbelică și în timpul războiului – principalul „magnat de film”.

În ce măsură și mama se trage dintr-o familie burgheză îmi este greu să precizez: tatăl ei, Hugo Vavrečka, provenea dintr-o familie săracă din Silezia, practicând însă vreo nouă meserii: redactor la *Lidové Noviny*³ în probleme de economie națională, ministru plenipotențiar în câteva țări (câteva zile a fost chiar ministru), unul dintre directorii

² Stil arhitectural și pictural de la sfârșitul secolului al XIX-lea, creat la Viena de mișcarea lui Gustav Klimt și a grupului său *Secession*. În România, mișcarea este cunoscută sub denumirea franceză *Art Nouveau*, deși – conceptual – nu sunt identice.

³ Numele publicației se traduce prin „Ziarul popular”.

fabricilor Baťa, ocazional, scriitor (între altele, a scris și cunoscutul *Lelíček*⁴, pe care apoi, prin intermediul versiunii cinematografice, l-a acoperit de glorie Vlasta Burian). Amănunte despre familia mea, despre unchi și despre alte ramificații puteți citi – dacă vă interesează, firește – în amintirile, în șase volume, scrise de tatăl meu (deja apărute în versiune samizdat⁵).

La sfârșitul anilor 1970, împreună cu fratele meu și cu soția mea, l-am convins pe tata să scrie aceste amintiri, mânați – mai ales – de motive „terapeutice”: știam că, dacă cineva are zile multe de trăit și este proaspăt la minte, atunci trebuie să muncească – în acest fel i-am dat de lucru tatălui, care se apropia pe atunci de optzeci de ani. De aici a rezultat o carte în multe privințe minunată și utilă (despre care a scris un frumos eseu Eva Kanturková).

Din paginile cărții se poate deduce cu ușurință faptul că imboldul în activitatea tatălui meu (și, de altfel, și a bunicului) nu a fost reprezentat de mult trâmbițata patimă capitalistă după bani și după plusvaloare, ci – pur și simplu – de spiritul întreprinzător înnăscut, dorința de a crea ceva. (Între altele, prin construirea atelierelor Barrandov, tata s-a îndatorat pentru tot restul vieții, nefiind deci milionar – judecând cel puțin după faptul că, după război, nu a trebuit să achite acele „datorii de milionar”). Este înduioșător felul cum, în aceste amintiri, el se scuză lumii în detaliu, că în era întreprinzătorilor particulari nu i-a rămas altceva decât să facă totul de

⁴ Este vorba de filmul *Lelíček în serviciul lui Sherlock Holmes* (1932) (n.red.).

⁵ Ediții neoficiale, de underground, bătute la mașină și multiplicare prin xeroxare.

unul singur. Dar, pentru a nu intra în prea multe amănunte: tata era, pur și simplu, un om minunat și amabil, în ciuda faptului că era un capitalist și un burghez. Aceasta nu înseamnă, desigur, că eu – ca fiu de burghez – m-am identificat întru totul cu specificul nostru „burghez”, ci l-am luat ca atare, așa cum este, mi l-am însușit fără alte comentarii.

De fapt, lucrurile au fost mult mai complicate. În copilărie, m-am bucurat, mai ales pe când trăiam la țară, frecventând cursurile școlii satești, de anumite avantaje și privilegii: eram – spre deosebire de toți ceilalți colegi și prieteni – „fiu de boieri”, proveneam dintr-o familie înstărită și influentă. Aveam – după cum se obișnuia în asemenea medii – și angajați: guvernantă, bucătăreasă, servitoare, grădinar, sofer. Toate acestea formau între mine și vecinătatea imediată (cu alte cuvinte, o parte importantă a acestei vecinătăți, reprezentată de colegii mei mai săraci și de „servitorime”) o anume barieră socială lesne de înțeles, pe care eu – deși copil – o simțeam, în mod surprinzător, foarte acut, și o suportam foarte greu, percepând-o unilateral, ca pe un handicap al meu: mă rușinam de privilegiile pe care le aveam, mă rugam ca acestea să dispară, tânjeam să fiu egal cu ceilalți. Și asta nu pentru că aș fi fost, încă din copilărie, nu știu ce revoluționar pe tărâm social, ci, pur și simplu, pentru că mă simțeam exclus și îndepărtat, simțeam împrejurul meu o anume neîncredere, o anume îndepărtare (nu aș îndrăzni să numesc asta ură de clasă). Știam, pur și simplu, că între mine și cei din jur există un zid invizibil. Deși ar putea părea paradoxal, în spatele acestui zid mă simțeam însingurat, inferior, pierdut, persiflat, ca și cum aș fi simțit în subconștientul meu, ori chiar m-aș fi temut, că – pe bună dreptate – toți complotează împotriva mea sau că cel puțin sunt înțeleși în mod tacit că nu merit

avantajele de care mă bucur, că sunt ridicol în calitatea mea de beneficiar al acestor privilegii. Pe scurt, mă simțeam „pe dinafară”, eliminat, umilit prin emancipare. Adăugați la toate acestea faptul că eram un grăsan bine hrănit și toți – cum se obișnuiește între copii – râdeau de corpolența mea, mai ales că putea fi ocazia nemărturisită de „răzbunare socială”.

Într-una dintre scrisorile mele din detenție am scris și despre toate acestea, în încercarea de a nota felul cum m-au influențat. Astăzi cred că, într-adevăr, această experiență din anii copilăriei mi-a afectat întreaga viață de mai târziu, inclusiv scrierile: sentimentul – pe care l-am avut încă de copil – de a fi exclus din întregul social, precum și labilitatea ancorării mele în acest sentiment (ulterior, după triumful comunismului, evoluând prin experiența „țelului suprem” al așa-numitei lupte de clasă, așadar iarăși prin experiența excluderii nevinovate) nu puteau să nu influențeze unghiul din care priveam lumea – priveliște care este, de fapt, și cheia operei mele dramatice. Este priveliștea „de jos”, „din afară”. Este o priveliște ivită din experiența absurdului. Ce altceva decât sentimentul profund al excluderii permite să se vadă mai bine absurditatea lumii și existența reală ori – lucid spus – dimensiunea lor absurdă?

Despre piesele mele s-a afirmat că sunt „teatru absurd ceh”. Nu pot să apreciez cât de mult am fost educat ori influențat de teatrul absurd, înțeles ca un curent artistic (probabil destul de mult, deși asupra mea a avut, cred, o influență și mai mare Kafka). Cu toate acestea, aș fi perceput cu siguranță mai greu contururile absurde ale lumii dacă nu ar fi mocnit în mine experiența existențială inițială despre care vorbeam. Astfel, aș putea fi recunoscător – în fond – originii mele burgheze: după cum se vede, „sentimentul

excluderii nevinovate”, care m-a modelat fundamental atunci când, prin aceasta, aveam și avantaje exterioare dar și atunci când am avut de suferit, s-a dovedit – în cele din urmă – productiv. Uneori. Îmi spun că dacă nu aș fi început să scriu, aș fi depus toate eforturile doar pentru a-mi depăși experiența neapartenenței, a dificultăților, a neîncadrării, pur și simplu a absurdului, doar pentru a putea să conviețuiesc cu toate acestea.

Evident, nu le reproșez nimic părinților, au fost oameni cumsecade și s-au ocupat de binele meu. Dacă au fost cumva înclinați spre anumite obiceiuri ale timpului lor, au făcut-o așa cum ar fi făcut-o oricine altcineva. Nu le-aș reproșa nimic nici în cazul în care grija lor, în mod neintenționat aducătoare de anumite handicapuri din punctul meu de vedere, nu s-ar fi întors, în cele din urmă, spre folosul meu. Mediului familial îi sunt recunoscător pentru multe lucruri, și o spun fără ocolișuri: am evoluat în ambianța ideologică a umanismului lui Masaryk (tata se împrietenește cu Radlo, Peroutka, J. L. Fischer, Eduard Bass etc.), trăiam între cărțile adecvate, am avut – în ce privește orientarea intelectuală – admirabile condiții de start.

La vârsta pubertății, după cum se întâmplă adesea, am cunoscut și eu revolta împotriva părinților: deși sufletește nu am aderat niciodată la ideologia comunistă (fără a-mi găsi vreun merit, acest lucru îmi fusese clar de la bun început), totuși, într-o vreme devenisem un bătaios „antiburghez”, reușind astfel (din fericire, numai cu vorbe neroade) să-i rănesc pe părinții mei și asta tocmai în cea mai cumplită perioadă – anii 1950. Dar toate astea au trecut repede. Totuși, mi-a rămas ceva din prima etapă a conștiinței de sine: originea mea burgheză – care este poate ceva specific și, dacă

nu vreți să mă credeți, n-am să vă oblig – a trezit (ori, mai degrabă, a întărit) în mine ceva ce s-ar putea numi „simț social”, cu alte cuvinte, rezistența față de avantajele necuvenite, față de barierele sociale injuste, față de menirea – familială ori de alt fel – spre o așa-numită „poziție superioară”, față de orice fel de umilire a demnității umane. Cred că, în măsura posibilului, toți ar trebui să aibă aceleași șanse. Cum le va folosi fiecare, asta este o altă chestiune.

Nu vi se pare că ați aderat, de fapt, la regulile sistemului care stăpânește Cehoslovacia din 1948 atunci când vă gândiți atât de mult și atât de diferențiat la originea dvs.? Soția mea provine dintr-un mediu asemănător, familia sa a construit o întreagă rețea comercială în Cehoslovacia, a ridicat Bílá labuť⁶, primul magazin modern din Praga. Mie mi se pare absolut firesc dacă cineva se naște într-o familie care a construit ceva, fiind chiar bogată. Nu ar fi oare timpul să afirmăm răspicat asemenea lucruri?

Nu știu în ce măsură experiența mea și reflexele originii mele burgheze trădează faptul că am aderat la regulile acestui sistem și în ce măsură sunt independente de el. Într-un fel sau altul, aceste lucruri le simt astfel, le văd astfel, nu le pot vedea și percepe altfel și îmi este totuna dacă e vorba de o adaptare la sistemul de guvernământ sau nu. În general, nimeni, niciodată, nu evoluează și nu percepe faptele în vid, în afara tuturor timpurilor și sistemelor. Timpurile în care omul crește și percepe îi influențează pentru totdeauna

⁶ Lebăda albă.

gândirea. Nu e vorba nicidecum de autocritică, ci de felul în care cineva s-a lăsat influențat, în bine sau în rău.

De acord, dar tocmai din acest motiv m-aș întoarce la această întrebare. Nu vi se pare că ar trebui, după toate câte s-au întâmplat, după toate răătăcirile sociale privitoare la socialism, la egalitate, să ne lepădăm de toate acestea pentru totdeauna?

Este clar că mă îndemnați să vorbesc despre ideile mele politice. De politică, de politologie, ori de economie nu m-am preocupat niciodată în mod sistematic, nu am avut niciodată o opțiune politică distinctă, cu atât mai puțin m-am manifestat public în asemenea probleme. Sunt scriitor și chemarea mea am înțeles-o întotdeauna ca pe o sarcină de a spune adevărul despre lumea în care trăiesc, de a-i reda groaza și mizeria, așadar de a avertiza, nu de a da indicații. A propune ceva mai bun și a pune acest ceva în aplicare este mai degrabă sarcina politicianului – eu nu am fost nicicând politician și nici nu aș vrea să fiu. Ca autor dramatic, am pornit mereu de la faptul că așa-numita rezolvare trebuie să o găsească fiecare spectator în sine însuși. Cu adevărat veritabil este faptul că sarcina mea nu e să-i ofer ceva de-a gata. Este adevărat că m-a interesat întotdeauna politica, dar numai ca observator și critic, așadar nu ca un creator al ei (ignor aici adevărul evident – dar irelevant în acest context – că și critica politicii este, în felul său, politică).

Cu toate acestea, aveți, poate, anumite opțiuni politice...

O anume opinie de bază, deși cețoasă, despre felul în care ar trebui organizate treburile societății am avut – firește –

dintotdeauna, dar niciodată nu mi-am exprimat-o. Întotdeauna m-am pronunțat pentru democrație, mult timp socotindu-mă un socialist – m-am exprimat în acest sens încă de acum zece ani într-o convorbire cu Jiří Lederer. Trebuie să adaug faptul că atunci am folosit ultima oară acest cuvânt pentru a-mi defini convingerile politice. Și asta nu pentru că ulterior aș fi trecut printr-o perioadă de transformări ideologice, ori pentru că m-aș fi convertit de la ceva la altceva. Mi-am dat seama că acest cuvânt, „socialist”, nu înseamnă nimic, având mai degrabă puterea de a-mi încheoșa concepțiile în loc să le clarifice. Ce este socialismul? La noi, acolo unde citim despre căile ferate socialiste, despre comerțul socialist, despre mama socialistă, ori despre poezia socialistă, acest cuvânt nu înseamnă nimic altceva decât loialitatea față de conducere. Dar acolo unde acest cuvânt mai semnifică și altceva, el poate însemna atâtea lucruri! Îndepărtarea mea de acest cuvânt s-a produs din împotrivirea tradițională față de categoriile prea rigide și – tocmai din acest motiv – goale semantic, împotrivirea față de retorismul și clișeele politice prin care gândirea înțepenește într-o structură permeabilă de concepte statice, cu atât mai permeabilă cu cât este mai depărtată de viață. În eseurile mele am folosit adesea câteva concepte proprii, cum ar fi „sistem posttotalitar”, ori „politica antipolitică”, dar acestea erau doar categorii ajutătoare pe care le-am selecționat cu un scop anume, pentru un singur articol, într-un context dat, într-o anumită atmosferă, fără ca ulterior să simt nevoia să mă întorc la ele ori să le refolosesc. Acestea au reprezentat pentru mine numai elemente lingvistice ajutătoare, așadar nu categorii obligatorii valabile „de-a pururi”.